

Recognizing the Requirements and Functions of Interdisciplinary Studies of Legal and Literary Concepts

Rasoul Afzali¹, Mehyar Alavi Moghaddam^{*2}, Mahmoud Firouzi Moghaddam³

Received: Aug. 19, 2021; Accepted: Jan. 30, 2022

ABSTRACT

In the contemporary higher education system, "interdisciplinary studies" has gained a prominent place and has become a basic need in academia and in the process of science production, which in addition to expanding knowledge and using the capacities of neighboring disciplines, opens up new frontiers in the field of research, responds to solving multifaceted problems as well as avoiding crises caused by a single discipline. The purpose of this study is that looking at the visible and hidden capabilities of the two fields of legal studies and literary studies and using the scientific mechanisms of each of them, can provide a basis for researchers in these two fields to help in new scientific approaches and meet the needs of human societies. The findings of the present study, which is based on a library-based methodology and qualitative data analysis, is that interdisciplinary studies in literature and law are a social and academic necessity, and the results can be used in both the realms of literature and law. They can also be effective in spreading the level of rationality and social justice, discovering new intellectual realms, analyzing and recognizing the mistakes of the proponents of these two scientific fields, raising the level of flexibility of researchers, closing the communication gaps between the two experts.

Keywords: interdisciplinary studies, legal and literary concepts, functions

---

1. Ph.D Student of Law, Islamic Azad University, Torbat Heydariyeh Branch, Iran

2. Associate Professor of Language and Literature, Faculty of Letters and Humanities, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran (Corresponding Author)

✉ m.alavi.m@hsu.ac.ir

3. Assistant Professor of Language and Literature, Islamic Azad University, Torbat Heydariyeh Branch, Iran

INTRODUCTION

In the world of tradition, based on prevailing traditions, anyone through own ability could "chain" knowledge and science from the beginning to the end. The consequence of such a process is the cultivation of "wisdom" and mastery over all knowledge, even if it was a small particle. The authority of people over philosophy, wisdom, theology, medicine, physics, arithmetic and geometry, astronomy, etc. was the result of such a traditional approach that taught science from the bottom to the top and from the root to the stem and all branches to the end to eventually lead to wisdom. But in the modern world, in the process of moving from "becoming a scientist" to "expertise", it is necessary for them to pay attention to the details of the issues and specialize in a field or subject, and this doubles the necessity of turning to interdisciplinary studies.

PURPOSE

This research seeks to present a number of requirements and necessities of interdisciplinary studies of literature and law, along with obstacles to this issue, and through this and by providing objective examples, emphasizes the necessity of conducting such researches. As such, this research seeks to answer the following questions: How can the interdisciplinary research utilize the capacities of the two disciplines of law and literature in order to answer multifaceted problems and social and legal problems? How can the literary texts and legal reports in these texts help understand the principles and concepts related to legal knowledge? What are the barriers to interdisciplinary studies of literature and law?

METHODOLOGY

The process of data collection in this research is library method while the data were analyzed through qualitative, reasoning and inductive methods. The methodology is based on the principles and foundations of interdisciplinary studies that are common in the aforementioned fields. Such studies have become a need of modern society and transformed into modern and postmodern world. Factors such as: structural-functional developments in the field of science, major paradigm shifts, developments in information and communication technology, globalization and technological developments, formation and turning to interdisciplinary discussions, especially in the field of humanities. The methodological approach of interdisciplinary studies is such that it can be said that it could pave the way from the traditional approach to the modern one in the higher education system and curriculum planning as well as the inefficiency of the academic system in the processes of modern transformation and dynamism of human society are other areas of interdisciplinary studies.

FINDINGS

Discipline bias: Although most humanities thinkers claim scientific neutrality, discipline bias cannot be ignored in all stages related to the research process. Because they have been accustomed to the findings and results of their field for a long time, and now it will be difficult to get out of these molds and put aside discipline bias.

Specialized terms: Language is yet another obstacle in this way in the sense that the field of literature and law has its own technical terms and based on the same specialized language, present research findings to scientific communities. Now, in an interdisciplinary process, it will be critical to adopt words and language that are understandable to all and lead to awareness of the research results.

Lack of financial support from organizations and other actors: Lack of sufficient knowledge of such studies and falling into the repetitive form of specialization and fear of wasting capital and energy, will traditionally be the tendency towards specialized studies in the same field.

Lack of compliance with prerequisites and preparation of appropriate programs: Other obstacles to interdisciplinary studies of literature and law and in general of each of the humanities can be noted non-compliance with requirements and development of appropriate programs. It explains that at least one undergraduate course should include one or two courses called interdisciplinary studies, to guide students and introduce them to these topics.

CONCLUSION

Interdisciplinary studies are multidimensional issues and phenomena whose dimensions are beyond the limited capacity of a field of human knowledge. As a result, a comprehensive understanding of the multidimensional phenomena of the universe requires a scientific transition from discipline and specialization to contemplation. By a comparative analysis of interdisciplinary studies of literature and law, with a new perspective on some of the classic works of Persian literature such as *Shahnameh*, *Kelileh wa Demneh* and *Golestan*, we find that these works can be analyzed differently. It is noteworthy that the future of research in the fields of literature and law will not be limited to theoretical topics rather researchers would provide purposeful and systematic studies to solve a problem than just to describe it.

NOVELTY

So far, limited research has been conducted in the field of interdisciplinary studies on law and literature, which is due to the lack of awareness of the capacity of such studies and their abandonment. The absence of such interdisciplinary research and the noticeable gap in such fields prompted the authors to accomplish this study. The

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

integration of law and literature from the perspective of interdisciplinary studies can expand the awareness of people and experts, including literary genius who can be effective in treating social anomalies by paying close attention to a legal problem or issue. Therefore, this issue is very new, necessary and practical, and undoubtedly a novel step in eliminating the problems faced by the society.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Volume 14
Issue 2
Spring 2022

BIBLIOGRAPHY

- Alavi Moghadam, M. (2018). Necessity of critical thinking as an interdisciplinary approach in humanities and literal critic (Pp 156-169). *Proceeding of Annual Conference in Humanifies and Social Studies*, Terhan, Iran.
- Bahrani, M. (2019). A theory of interdisciplinarity; Introduction and report of a research. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 12(1), 1-28. doi: 10.22035/isih.2020.3738.3899
- Barzegar, E. (2009). History, Quality, and Philosophy of Interdisciplinary Sciences. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 1(1), 37-56. doi: 10.7508/isih.2009.01.003
- Barzegar, E., et al (2007). *The interdisciplinary studies in Iran*. Tehran, Iran: Allameh Tabataba'i University.
- Berlin, I. (1992). *In search for Freedom: Conversation with Isaiah Berlin* (Kh. Kia, Trans.). Tehran, Iran: Gofār.
- Danesh, T. (2002). *Mojrem kist, Jormšeāsi čist* [Who is criminal, what is crime]. Tehran, Iran: Kehan.
- Daneshvar, F. (2016). The Read Out of the Relationship between Law and Ideology in the Light of Interdisciplinary Studies. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 8(4), 1-26. doi: 10.22035/isih.2016.241
- Ebrahimi, M. (2014). The Necessity of Interdisciplinary Studies in Humanities. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 6(2), 19-32. doi: 10.7508/isih.2014.22.002
- Farasatkah, M. (2011). Interdisciplinarity and Emerging Frontiers in Science; A Study on Origins, Capabilities and Requirements of Interdisciplinization. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 4(1), 1-24. doi: 10.7508/isih.2012.13.001
- Ferdowsi, A. (2015). *Šāhname*. Mašhad, Dāryuš.
- Giddens, A., & Birdsall, K. (2007). *Sociology* (H. Chavoshian, Trans.). Tehran, Iran: Ney.
- Hadi, R., & Mola Beigi, A. (2017). Xāneš-e jormšenāsāne-ye āsār-e Sadi bā ta'kid bar Golestān va Bustān [Reading of Sa'di Golestan and Bustan from the aspect of criminology]. *Journal of Law Research*, 20(77), 229-263.
- Hadi, R., & Mola Beigi, A. (2018). "Cloudy Years" Novel and criminology of children and Juveniles. *Criminal Law Doctrines*, 15(16), 91-120.
- Homer (1991). *The Iliad* (S. Nafisi, Trans.). Tehran, Iran: Elmi va Farhangi. (Original work published 1950)
- Hugo, V. M. (2017). *Notre Dame de Paris* (J. Mohebbi, Trans.). Tehran, Iran: Khosrow va Shirin Press.
- Khalili, A. (1936). *Roozegār-e siyāh* [Dark days]. Tehran, Iran: Eqbāl.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Khorshidi, G., Pishgahi, S. (2012). Capacities and Obstacles for Developing Interdisciplinary Humanities. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 4(2), 1-16. doi: 10.7508/isih.2012.14.001
- kiani, H., Jahangiri, E., & Hasan Shahi, S. (2017). Study of Child law in story of “Qālibāf-xāne” with emphasize on labor law in Iranian law system and international documents. *Iranian Children's Literature Studies*, 8(1), 93-116. doi: 10.22099/jcls.2016.3760
- Mahmoudi, J. (2011). *Jelwehā-ye Hoquqi-ye “Kaleidar”* [Legal manifests of “Kaleidar” by Mahmoud Dowlatabadi]. Terhan, Iran: Mizan.
- Mahmoudi, J., & Azadegan Dehkordi, B. (2016). *Jelwehā-ye hoquqi-ye “Jāy-e Xāli-ye Soluch”* [legal manifests of the novel “Jāy-e Xāli-ye Soluch”]. Tehran, Iran: Mizān.
- Mahmoudi, M., Abedpour, M. (2011). Reviewing the story of “Lion and Cow” in “Kelile and Demne” from the perspective of criminal law. *Researches on Mystical Literature*, 4(4), 137-156.
- Malaurie, P. (2002). *Adabiyāt va Hoquq* [Literature and Law/Droit et Litterature: anthologic] (M. Kalantarian, Trans.). Tehran, Iran: Agah.
- Mansour, M. (1983). *Genetic psychology*. Tehran, Iran: Roz.
- Moazami, Sh. (2010). *Bezhkārī-e Kudakān va nojavanan* [Crimes of childes and juveniles]. Tehran, Iran: Dādgozar.
- Monshi, A. (2010). *Kelile va Demne*. Tehran, Iran: AmirKabir.
- Moshfegh Kazemi, M. (2014). *Tehrān-e Maxuf* [Scary Tehran]. Tehran, Iran: Omid-e Fardā.
- Motamedi, A., Yamani Doozi Sorkhabi, M., Khorsandi Taskoh, A., Arefi, M. (2018). The Evolution of the Typology of Interdisciplinary Research: A Historical-genealogical Study. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 11(1), 1-32. doi: 10.22035/isih.2019.2929.3266
- Naffine, N. (1987). *Female Crime: The Construction of Women in Criminology*. Sydney: Allen and Unwin.
- Najafi Tavana, A. (2010). *Criminology*. Tehran, Iran: Āmuzeš va Sanješ.
- Noorbaha, R. (1998). *Criminology backgrounds*. Tehran, Iran: Ganj-e Dāneš.
- O'Brien, M., & Yar, M. (2008). *Criminology: The Key Concepts* (1st ed.). London: Routledge.
- Pishghadam, R., Firoozian Pour Esfahani, A., Firoozian Pour Esfahani, A. (2020). The dominance of shame or sin-oriented culture in the Iranian society. *Journal of Iranian Cultural Research*, 13(3), 95-130. doi: 10.22035/jicr.2020.2392.2854
- Pradel, Jean (2013). *Tārix-e andiše-hā-ye keifari* [Histoire des doctrines penales]. (A. H. Nafari Abrandabadi, Trans.). Tehran, Iran: SAMT.
- Sa'di, M. (2008). *Koliyāt-e Sa'di* (M.A. Foroghi, Ed.). Tehran, Iran: Zavvār.

- Shaghoul, Y., & Amoozadeh, M. (2007). Interdisciplinaires: Defenitions and neccesities. *Rahyāft*, 17(40), 25-34.
- Shakeri, A., & Farahmandfar, M. (2021). Literary Criticism and Interdisciplinary Studies in Iran with a Closer Look at the Book Literary Theory and Criticism: An Interdisciplinary Textbook. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 13(2), 61-87. doi: 10.22035/isih.2021.367
- Snipes, J. B., Bernard, T.J., & Gerould, A.L. (2016). *Volds theoretical Criminology* (7th ed.). UK: Oxford University Press.
- Vold, G. B. Bernard, T., & Snipes, J. (2001). *Theoretical criminology* (A. Shojaei, Trans.). Tehran, Iran: SAMT.
- White, R. D., Haines, F. (1381). Crime and criminology: an introduction (R. Sedigh Bathayi Asl, Trans., 1st ed.). Tehran, Iran: Dādagostar.
- Yusefi Moghadam, S., Zokaei, M. (2017). Representation of generational relations from the perspective of fictional literature before and after the Islamic revolution. *Journal of Iranian Cultural Research*, 10(3), 51-78. doi: 10.22631/jicr.2017.1490.2196

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

بازشناخت بایستگی‌ها و کارکردهای مطالعات میان‌رشته‌ای: مفاهیم حقوقی و ادبی

رسول افضلی^۱، مهیار علوی‌مقدم^۲، محمود فیروزی‌مقدم^۳

دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۸؛ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۱۰

چکیده

امروزه در نظام آموزش عالی، مطالعات میان‌رشته‌ای جایگاهی درخور توجه یافته است و به نیازی اساسی در محیط‌های دانشگاهی و در فرایند تولید علم تبدیل شده که افزون بر گستراندن دانش‌های گوناگون و کاربرد ظرفیت‌های رشته‌های هم‌جوار، موجب گشوده‌شدن مرزهای جدید در حوزه‌های دانش‌پژوهی، پاسخ‌گویی به حل مسائل چندوجهی و نیز دورشدن از بحران‌های ناشی از تکراررشته‌ای می‌شود. از این منظر، نگاه به قابلیت‌های پیدا و پنهان دو حوزه مطالعات حقوقی و مطالعات ادبی و بهره‌بردن از سازوکارهای علمی هریک از آن‌ها، می‌تواند زمینه‌ای فراهم کند تا پژوهشگران این دو حوزه را در رهیافت‌های جدید علمی و رفع نیازهای جوامع بشری یاری رسانند. این مقاله که به روش کتابخانه‌ای و تحلیل داده‌ها به صورت کیفی انجام شده، دستاوردش این است که مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق، ضرورتی اجتماعی و دانشگاهی است و نتایج آن می‌تواند در دو قلمرو ادبیات و حقوق، در پی‌ریزی سیاست‌های اجتماعی، گسترش سطح عقلانیت و عدالت اجتماعی در جامعه، کشف قلمروهای جدید فکری، واکاوی و شناخت خطاهای طرفداران این دو حوزه علمی، بالا بردن سطح انعطاف‌پذیری پژوهشگران، زوده‌شدن شکاف‌های ارتباطی بین متخصصان این دو، مؤثر باشد.

کلیدواژه‌ها: مطالعات میان‌رشته‌ای، مفاهیم حقوقی و ادبی، کارکردها

۱. مدرس حقوق، دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد تربیت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران

۲. عضو مدعو دانشگاه آزاد اسلامی واحد تربیت حیدریه و دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران (نویسنده مسئول)

m.alavi@hsu.ac.ir ✉

۳. استادیار زبان و ادبیات فارسی، واحد تربت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران

۱. مقدمه

براساس سنت‌های رایج، هر کسی می‌تواند براساس توانایی‌های خود، معارف و علوم را «زنجیروار» از آغاز تا پایان فرا گیرد. پیامد چنین فرایندی، «حکیم» پروری و تسلط بر همه دانش‌هاست، حتی اگر به قدر ذره‌ای و اندکی باشد. تسلط افراد بر فلسفه، حکمت، کلام، طب، طبیعیات، حساب و هندسه، علم هیئت و نجوم، و... برایند چنین رویکرد سنتی‌ای بود که علوم را از بن تا فرابن فرامی‌گرفتند تا به مقام حکما برسند. اما در دنیای جدید، در مسیر عبور از «دانشمندشدن» به «متخصص‌شدن» لازم است اهل فن به جزئیات مسائل بپردازند و در یک رشته یا زمینه تخصص لازم را به دست آورند و همین موضوع، ضرورت روی آوردن به مطالعات میان‌رشته‌ای را دوچندان می‌کند (علوی مقدم، ۱۳۹۷، ۱۵۹-۱۶۰).

تأسیس دانشگاه‌ها و به‌وجود آمدن رشته‌های دانشگاهی و شاخه‌شاخه شدن دانش‌ها، از گام‌های مرتبط با رشته‌رشته شدن تخصصی دانشگاه‌ها و گسترش مطالعات میان‌رشته‌ای است. در نگرشی جدید «میان‌رشته‌گی چونان یک هنجار، قانون اساسی سیاست علم پساتوسعه است» (بحرانی، ۱۳۹۸، ۲۸-۱). مطالعات میان‌رشته‌ای یعنی «فرایند درگیر شدن رشته‌های مختلف علمی در پاسخ‌گویی به یک سؤال، حل یک مسئله یا طرح موضوعی است که به علت پیچیدگی و وسعت زیاد آن، قابل بررسی با استفاده از یک رشته واحد نیست» (خورشیدی و پیشگاهی، ۱۳۹۱، ۲-۱).

به شماری از بایستگی‌های مطالعات میان‌رشته‌ای می‌توان اشاره کرد: ارتقای سطح خلاقیت افراد، پیدایش عرصه‌های جدید علمی، واکاوی و شناخت خطاهای طرفداران رشته‌های علمی، حل بسیاری از مشکلات فکری، اجتماعی و عملی، بالابردن سطح انعطاف‌پذیری پژوهشگران، زدوده شدن شکاف‌های ارتباطی بین متخصصان رشته‌های تخصصی، گسترش سطح عقلانیت و عدالت اجتماعی در جامعه، فرایند تبدیل وحدت و یکپارچگی علوم به تجزیه آن و تکثرگرایی، تخصصی شدن دانش‌ها در پی رشد و پیشرفت علوم (علوی مقدم، ۱۳۹۷، ۱۶۰). امروزه، مطالعات میان‌رشته‌ای، به ضرورتی بایسته و اجتناب‌ناپذیر تبدیل شده است.

مطالعات میان‌رشته‌ای، توجه پژوهشگران را به رشته‌های هم‌جوار جلب می‌کند. به تعبیر دیگر، اگر قرار باشد گفت‌وگو و همکاری میان‌رشته‌ای انجام شود، اولویت با رشته‌های هم‌جوار و همسایه هر رشته تخصصی است. این اقدام هم از سر ناچاری است زیرا هر صاحب‌نظر از حیث توان و زمان، فرصت تعامل با همه رشته‌ها را ندارد و این اقدام یک اولویت هم هست، زیرا رشته‌های همسایه بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را از یکدیگر دارند. هرگونه نوآوری ایجادشده، ابتدا به رشته همسایه می‌تواند اشاعه و انتشار یابد (برزگر و همکاران، ۱۳۸۶، ۶۹).

در این میان، توجه و اهتمام به جایگاه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، و به‌طور خاص در دو حوزه ادبیات و حقوق، اهمیت فراوانی دارد. این دو حوزه، علاقه‌مندان و پژوهشگران خاص خود را دارند و هرکدام از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های قابل‌توجهی برخوردارند که می‌توان در پژوهش و مطالعه‌ای میان‌رشته‌ای از امکانات هر دو آن‌ها استفاده کرد و به تحقیقاتی پرداخت که ضمن آشناکردن پژوهشگران و دانشجویان و علاقه‌مندان با چنین مطالعاتی، به کشف مسئله‌های بکر در حوزه تحقیق برآمد و به تبع آن از رکود علمی جلوگیری کرد. خوانش متون ادبی از طریق رویکردهای میان‌رشته‌ای و معرفی چنین رویکردهایی به همراه ارائه رویکردهای عملی در جهت گسترش معناهای این متون و آشکارساختن تعامل جهان متن و جهان خارج از آن، به منظور کاربردی‌کردن ادبیات و مطالعات ادبی در مواجهه با انبوهی از مسائل جامعه ایرانی، به‌ویژه با توجه به اهمیت ادبیات در فرهنگ ایرانی، از ارزش ویژه برخوردار است (شاکری و فرهمند، ۱۴۰۰، ۱۳).

در این مقاله می‌کوشیم به پیوند مطالعات میان‌رشته‌ای آموزه‌های حقوقی و ادبی و بازشناخت و واکاوی شماری از بایستگی‌ها و موانع مطالعات میان‌رشته‌ای در دو حوزه ادبیات و حقوق با برشمردن نمونه‌هایی از هر دو حوزه پردازیم.

۱-۱. هدف و پرسش‌های پژوهش

این مقاله در پی آن است که شماری از بایستگی‌ها و ضرورت‌های مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق، در کنار موانع این امر را فرا روی مخاطبان قرار دهد و از رهگذر این موضوع، با آوردن نمونه‌هایی عینی، بر ضرورت پرداختن به چنین تحقیقاتی تأکید کند. این

مقاله در پی پاسخ به این پرسش‌هاست: چگونه می‌توان در پژوهشی میان‌رشته‌ای از ظرفیت‌های دو رشته حقوق و ادبیات برای پاسخ‌گویی به مسائل چندوجهی و معضلات اجتماعی و حقوقی بهره برد؟ متن‌های ادبی و گزاره‌های حقوقی موجود در این متن‌ها، چگونه می‌تواند به شناخت اصول و مفاهیم مرتبط با دانش حقوق کمک کند؟ موانع موجود بر سر راه مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق چیست؟

۲. پیشینه پژوهش

تا کنون به پژوهش‌های کمی براساس مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق پرداخته شده است که از آن میان می‌توان به این موارد اشاره کرد:

رستمی و مولاییگی (۱۳۹۷) در مقاله «رمان سال‌های ابری در پرتو آموزه‌های جرم‌شناسی کودکان و نوجوانان» به بررسی این رمان از منظر برخی از نظریه‌های جرم‌شناسی و علت‌شناسی بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان و در مقاله «خوانش‌های جرم‌شناسانه آثار سعدی با تأکید بر گلستان و بوستان» (۱۳۹۷) به تطبیق دیدگاه‌های جدید دانش جرم‌شناسی بر آرا و عقاید سعدی پرداخته‌اند. کیانی، جهانگیری، و حسن‌شاهی (۱۳۹۶) در مقاله «بررسی چگونگی توجه به حقوق کودک در داستان بچه‌های قالبیاف‌خانه، با تأکید بر حقوق کار در نظام حقوقی ایران» مؤلفه‌های حقوق کار کودک و خلأهای قانونی که استثمار کودکان کار و بزه‌دیدگی ایشان را در پی داشته است، بررسی کرده‌اند. دانشور (۱۳۹۵) در مقاله «بازخوانی رابطه حقوق و ایدئولوژی در پرتو مطالعات میان‌رشته‌ای» به رابطه حقوق و ایدئولوژی، به‌مثابه مسئله‌ای پیچیده و مناقشه‌برانگیز می‌پردازد. این موضوع تا حد زیادی ناشی از تفاوت دیدگاه درباره تعریف مفاهیم ایدئولوژی و حقوق و همچنین راه‌های مختلفی است که این دو به هم مرتبط می‌شوند. دراین‌بین، ناهمگونی ادبیات موجود درباره ایدئولوژی، بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است. محمودی و عابدپور (۱۳۸۹) در مقاله «بازبینی داستان شیر و گاو در کتاب کلیده و دمنه از منظر حقوق کیفری» به بررسی مؤلفه‌های حقوق جزا از قبیل آیین دادرسی کیفری و انطباق آن با اصول دادرسی اسلامی پرداخته‌اند. همچنین مباحثی مرتبط با علم

جرم‌شناسی مانند مشخصات ظاهری مجرمان و نظریات جرم‌شناسان را در این خصوص بررسی کرده‌اند. محمودی (۱۳۹۱)، در کتاب جلوه‌های حقوقی کلیدر از منظر حقوق خصوصی رمان مذکور را تحلیل کرده است. محمودی و آزادگان دهکردی (۱۳۹۵)، در کتاب جلوه‌های حقوقی جای خالی سلوچ از منظر حقوق جزا و جرم‌شناسی رفتار و اعمال شخصیت‌های اصلی رمان مذکور را بررسی کرده‌اند. بنابراین، با توجه به آنچه بیان شد، تاکنون پژوهش‌های اندکی در زمینه مطالعات میان‌رشته‌ای حقوق و ادبیات به فارسی در دسترس است که این امر ناشی از عدم آگاهی از ظرفیت‌های این‌گونه مطالعات و محجور ماندن آن‌هاست. نبود این‌گونه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق و خلأ محسوس پژوهشی در این‌گونه حوزه‌ها، نویسندگان را به نگارش این مقاله واداشت.

۳. مبانی نظری پژوهش

۳-۱. کارکرد مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه علوم انسانی

مطالعات میان‌رشته‌ای، به نیاز اساسی جامعه نوگرا و تحول‌خواه بشری و دنیای مدرن و پسامدرن تبدیل شده است. عواملی مانند تحولات ساختی-کارکردی در عرصه علم، تحولات کلان پارادایمی، تحولات فناوری اطلاعات و ارتباطات، عامل جهانی شدن و تحولات فناوری، بر شکل‌گیری و روی آوردن به مباحث میان‌رشته‌ای به‌ویژه در حوزه علوم انسانی تأثیر دارد (فراستخواه، ۱۳۹۰، ۱۲). بحران‌زدایی از رویکرد سنتی به رویکردی مدرن در نظام آموزش عالی و برنامه‌ریزی درسی در رشته‌های دانشگاهی و ناکارآمدی نظام دانشگاهی در فرایندهای تحول‌گرایی جدید و پویایی جامعه انسانی، از دیگر زمینه‌های شکل‌گیری مطالعات میان‌رشته‌ای است. از سوی دیگر، نیاز جامعه به انسان‌های متفکر، به دلیل پیچیدگی‌های اجتماعی، فرهنگی، اطلاع‌رسانی و تحولات شتابنده فناوری و تکنولوژی، ضرورت توجه به «تفکر انتقادی» را دوچندان می‌کند. تفکر انتقادی، به گونه‌ای، شاخه‌ای از مطالعات میان‌رشته‌ای است و این پیوند را در این‌گونه مطالعات تأکید بر توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی و تفکر خلاق می‌دانند. به عبارت دیگر، تفکر انتقادی بر فرایند پویای آموزش، دست‌یافتن به اطلاعات درست و به‌کارگیری آن در زندگی تأکید می‌کند.

امروزه، هدف اصلی آموزش صرفاً انتقال اطلاعات نیست. حجم اطلاعات درباره یک رشته تخصصی، آنقدر زیاد است که حتی متخصصان آن رشته قادر به فراگیری آن نیستند. در نظام آموزشی جدید سعی بر این است که به دانشجویان کمک شود اطلاعات درست را چگونه پیدا و بازنمایی کنند؟ چگونه اطلاعات به دست آمده را تحلیل و تلفیق کنند؟ و مهم‌تر اینکه چگونه آن‌ها را به دیگر اطلاعات مرتبط سازند و در موقعیت دیگر از آن‌ها بهره‌جویند؟ به نظر می‌رسد که این اهداف تاحدودی از طریق روش میان‌رشته‌ای دست‌یافتنی است (شاقول و عموزاده، ۱۳۸۶، ۳۱).

در مطالعات میان‌رشته‌ای، برای فهم علمی و دقیق مسئله پیچیده و ناشناخته یک رشته یا زمینه مطالعاتی از تعامل و همکاری متخصصان دو یا چند حوزه برای نیل به شناخت و تحلیل آن بهره می‌برند. کارکرد این‌گونه مطالعات، درهم‌آمیختن دانش، روش و تجربه‌های دو یا چند حوزه علمی با هدف شناخت موضوعی پیچیده و چندبعدی است.

۲-۳. بایستگی‌ها و کارکردهای مطالعات میان‌رشته‌ای در دو حوزه ادبیات و حقوق

بایستگی و ضرورت پیدایش مطالعات میان‌رشته‌ای در دو حوزه علوم انسانی ادبیات و حقوق، ناشی از نیازهای این‌گونه رشته‌ها به یکدیگر، بهره‌مندی ضروری متخصصان هر دو حوزه از آموزه‌های یکدیگر و ناکارآمدی هریک به تنهایی است. درعین حال، این‌گونه پیوندهای میان‌رشته‌ای را می‌توان بین ادبیات و حقوق با جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، تاریخ، علوم سیاسی، معرفت‌شناسی و... نیز قائل شد. دراین میان، «علوم انسانی معطوف به مطالعه ویژگی‌های انسانی و برخوردار از زیرشاخه‌های متنوع فلسفی، حقوقی، عقیدتی، هنری، زیباشناسی، سیاسی و... است که نمی‌توان آن‌ها را به‌طور کامل از هم جدا کرد، بلکه تخصصی‌گرایی، دقت و عمیق‌شدن در یک بعد، باعث تجزیه و جدایی آن‌ها از یکدیگر شده است» (ابراهیمی، ۲۰، ۱۳۹۳).

در حقیقت تکوین میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق، نشانی از خودآگاهی اندیشمندان این حوزه‌ها، در گسست دیوارهای ترسیمی رشته‌ای و یاری‌جستن از ظرفیت‌های دیگر رشته‌ها برای نیل به هم‌افزایی اندیشه‌ها و یافتن راهکارهایی است که می‌تواند پاسخ‌ها و بسامدهای بهتری را فراروی شناخت مسائل چندوجهی قرار دهد. به باور برخی از پژوهشگران «در

دانشگاه نباید تأکید بر دانش نظری باشد، بلکه دانشگاه باید دست در دست سایر نهادهای دولتی و خصوصی به حل مسائل واقعی بپردازد و مدارج دانشگاهی باید در قبال مسائل و مشکلات عینی و واقعی که توسط افراد حل می‌شوند اعطا شود» (معتمدی، یمنی، خورسندی طاسکوه، و عارفی، ۱۳۹۷، ۱۶). این رهیافت میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق، «به‌عنوان یک نیاز اساسی در محیط‌های دانشگاهی و در فرایندهای تولید دانش، افزون‌بر گستراندن دانش‌های گوناگون، موجب گشوده‌شدن مرزهای جدید در حوزه‌های دانش‌پژوهی و نیز دورشدن از بحران‌های ناشی از تک‌رشته‌ای می‌شود» (علوی‌مقدم، ۱۳۹۷، ۱۵۶). فیلیپ مالوری^۱، نویسندهٔ فرانسوی، در کتاب ادبیات و حقوق می‌نویسد: «در ادبیات، داستان‌های مختلفی به مسائل بزرگ حقوقی، اختصاص داده شده است. بعضی از نویسندگان ادبی نامدار را می‌توان به عنوان استادان حقوق زبردستی به حساب آورد. آثار آن‌ها در این زمینه بعضی اوقات بسیار دلنشین و بعضی اوقات سرگرم‌کننده است. آنان نشان دادند که حقوق، نظام بسته‌ای نیست که در خود فرو رفته باشد، بلکه بخشی از زندگی است. حقوق و ادبیات، خویشاوندی آشکاری دارند. جایگاه رفیع روابط زن و مرد و رعایت حقوق انسان‌ها در ادبیات، انکارناپذیر است. می‌توان حقوق و ادبیات را در دو جمله خلاصه کرد، فرهنگ هر ملتی با حقوق آن ملت آمیخته است و حقوق هر ملتی به نحو بسیار نزدیکی به فرهنگ آن ملت، بستگی دارد» (۱۳۸۱، ۱۱).

متن‌های ادبی به‌عنوان گنجینه‌ای غنی و پر بار از ذخایر فکری و فرهنگی ملت‌ها به شمار می‌روند که آمال و آرزوهای هر قوم و ملیتی در آن تبلور یافته است. مسائل بسیاری همانند جامعه‌شناسی، حقوق، اقتصاد و سیاست در این متن‌ها و آثار نهفته است و البته که تا کنون کمتر مورد توجه پژوهشگران علوم انسانی قرار گرفته است. از این منظر، شماری از کارکردها و بایستگی‌های مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق عبارت‌اند از:

۱-۲-۳. متن‌های ادبی، پشتوانهٔ تاریخی قوانین و مقررات

بررسی زمینه‌ای و تاریخی سیر تکوین قوانین و مقررات حقوقی از لابه‌لای متن‌های کهن و کلاسیک ادبی ملت‌ها که در یک مطالعهٔ میان‌رشته‌ای، محقق و پژوهشگر را رهنمون این

1. Philippe Malaurie

مطلب می‌نماید که آنچه اکنون به‌عنوان قوانین و مقررات مترقی و حاصل مجامع قانون‌گذاری دولت‌هاست، دارای پشتوانه کهن و تاریخی بوده که مطالعه آن‌ها از جولان‌گاه ادبیات و متن‌های ادبی بسیاری از نکات مبهم و مجهول را برای اوروشن می‌سازد و نتایج حاصل از این تحقیقات پرفایده نیز خواهد بود. همان‌سان که یک فلز خام به تدریج و در کنار گرما صیقل داده می‌شود تا در نهایت شیء و ابزاری ارزشمند حاصل آید، یک محقق بینارشته‌ای حقوق و ادبیات نیز در خواهد یافت که طی اعصار و قرون و در گرماگریم حوادث و وقایع چگونه قوانین بشری پالایش یافته و به سطح کنونی دست یافته است.

نمونه (۱). اوردالی گذر سیاووش از آتش: قسامه کیفری

شاهنامه فردوسی سراسر زندگی است و از بعد حقوقی، نمونه‌هایی را از جهت تحلیل حقوقی مشاهده می‌کنیم که در این خصوص به اختصار به موضوع گذر سیاووش از آتش خواهیم پرداخت:

اوردالی یا آزمون ایزدی یکی از شیوه‌های اثبات جرم و گناه در بیشتر ملل گوناگون بوده است. اوردالی در امور کیفری و مدنی متفاوت بوده است؛ یعنی در امور کیفری از متهم خواسته می‌شد که به این آزمون تن دهد و در دعاوی حقوقی و خصوصی، خواهان برای اثبات حقانیت خود از آن بهره می‌برد. در ایران باستان، ور یا پساخت یا آزمایش ایزدی یا داوری ایزدی، آزمون‌هایی بود که از سوی داوران برای اثبات بی‌گناهی متهمان یا راستگویی خواهان دعوی خصوصی استفاده می‌شد.

این آزمون ویژه ایرانیان نبوده و در اروپا نیز تا قرون وسطا رواج داشته است. در ایران، ور یا پساخت به دو شیوه گرم و سرد بوده است. ور گرم شامل استفاده از آتش یا فلز گداخته بوده است و ور سرد نیز شامل غوطه‌ور شدن در آب و نوشیدن زهر بوده است. در داستان گذر سیاووش از آتش، پس از آنکه سیاووش تن به خواسته سودابه نمی‌دهد از سوی او مورد اتهام قرار می‌گیرد و پس از دسیسه سودابه و ایجاد شک و بدگمانی در دل کاووس‌شاه، لاجرم، بزرگان و شخص شاه چاره را در آزمون ایزدی و امتحان سیاووش می‌بینند. امروزه در سده‌های جدید نیز مبحث «قسامه» به‌عنوان یکی از ادله اثبات دعوی رواج داشته و رگه‌های اوردالی یا همان آزمون ایزدی را در قسامه می‌توان مشاهده کرد. با این توضیح که

قسامه در امور کیفری و سوگند خواهان یا خواننده در امور مدنی و خصوصی بیشتر به کتب آسمانی ادیان ابراهیمی است. اینک به ابیاتی چند در این رابطه که از شاهنامه برگزیده شده است توجه کنید:

چنین گفت با خویشان شهریار	که گفتار هر دو نیاید بکار
بینم کزین دو گنه کار کیست	بیاد افره بد سزاوار کیست
چنین گفت موبد به شاه جهان	که درد سپهد نماند نهان
چو خواهی که پیدا کنی گفت و گوی	بباید زدن سنگ را بر سبوی
چنین است سوگند چرخ بلند	که بر بی گناهان نیاید گزند
بدانگاه سوگند پر مایه شاه	چنین بود آیین و این بود راه
چو بخشایش پاک یزدان بود	دم آتش و آب یکسان بود

(فردوسی، ۱۳۹۴، ۱۰۷)

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۶۷

بازشنختن بایستگی‌ها و
کارکردهای مطالعات
میان‌رشته‌ای ...

۳-۲-۲. متن‌های ادبی و ریشه‌یابی نظریه جبر ژنتیکی به مثابه علل وقوع جرائم و بزهکاری

بررسی زمینه‌های تقارن فکری در خصوص برخی از نظریه‌ها و پنداشته‌ها از دیگر بایستگی‌ها و کارکردهای مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه دانش‌های حقوق و ادبیات است. «در باب تبیین کجروی، نظریه‌های گوناگون جامعه‌شناختی، زیست‌شناختی، روان‌شناختی و حقوقی ارائه شده است. نظریه‌های جسمی و زیست‌شناسانه مدعی است که جرم و شکل‌های کجروی حاصل نوعی جبر ژنتیکی است» (گیدنز و بردسال، ۱۳۸۶، ۳۴۹). در خصوص ریشه‌یابی علل وقوع جرائم و به‌وجود آمدن انسان بزهکار و عوامل دخیل در آن، نظرات مختلفی در دانش حقوق، خصوصاً حقوق کیفری وجود دارد که برخی از این نظریه‌ها به وراثتی بودن و خصوصیات فیزیکی و بدنی و به‌طور کلی زیست‌شناسانه مجرم توجه دارد. سزار لمبروزو^۱ (۱۹۰۹ - ۱۸۳۶) که پزشک ارتش و استاد دانشگاه تورین ایتالیا بود با کالبدشکافی ۳۸۳ بزهکار و سپس تعمیم آن به ۵۹۰۷ بزهکار زنده (پرادل، ۱۳۹۳، ۹۹) به

1. Cesare Lombroso

این نتیجه رسید که ویژگی‌های جسمی مختلفی با جرم پیوند دارند که از جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد: «انحراف در شکل و اندازه سر، بی‌قرینگی در چهره، آرواره‌های بزرگ و استخوان‌های درشت‌گونه‌ها، گوش‌های نامتعارف کوچک یا بزرگ، لب‌های گوشتی، دندان‌های غیرعادی، چانه‌تورفته، چین و چروک و پرمویی، انگشت‌های اضافی و بی‌قرینگی مغز. به باور او، این ویژگی‌ها با ویژگی‌های حیوان‌هایی مانند میمون و شامپانزه شباهت دارد» (برنارد، ۲۰۱۶، ۶۴). از این رو، لمبروزو مفهوم نیاگونگی را در نظریه‌اش چنین تبیین می‌کند: «بزهکارزاده، انسانی است که پدر یا مادر او به‌طور معمول، طبیعی و بهنجار بوده‌اند، ولی تحول فردی او باز ایستاده است. بنابراین بزهکارزاده، شبیه انسان بدوی یا وحشی امروزی یا نیاکان دور ماست که از جلوه‌های وراثتی آنان به شمار می‌رود» (پرادل، ۱۳۹۳، ۱۰۰). دقیقاً بر مبنای همین نظریه «لمبروزو را پدر انسان‌شناسی جنایی نامیده‌اند» (آبرین و یار، ۲۰۰۸، ۲۸).

اگرچه لمبروزو و اندیشمندان بعد از او با ارائه این نظریات در زمان خود انقلابی را در علم حقوق به وجود آورده‌اند، با این‌همه یک پژوهشگر که در مطالعه‌ای میان‌رشته‌ای این موضوع را بررسی می‌کند، در خواهد یافت که قرن‌ها قبل از او، این نظر در ادبیات مورد اشاره قرار گرفته و حتی نقد نیز شده است. این زمینه‌شناسی باعث دریافت این مطلب خواهد شد که چگونه جویبارهای کوچک به‌هم پیوسته موجب تشکیل دانش بشری در معنای کل آن و غنای آن شده است. ضمن اینکه همین امر می‌تواند موضوع تحقیقی جداگانه در علم روان‌شناسی یا فلسفه در این‌باره باشد، حتی می‌شود از نظر اندیشمندانی همانند کارل گوستاو یونگ نیز در این‌باره بهره جست. به چهار نمونه بسنده می‌کنیم:

نمونه (۱). بازجست کار دمنه از کتاب کلیله و دمنه: انسان‌شناسی جنایی

در بخشی از این کتاب، یکی از حاضران در جلسه رسیدگی به اتهامات دمنه از قول علما بیان می‌دارد که «هر گشاده‌ابرو که چشم راست او از چشم چپ او خردتر باشد با اختلال دائم و بینی او به جانب راست میل دارد و در هر منبتی از اندام او سه موی روید و

1. Bernard
2. Obrien & Yar

نظر او همیشه سوی زمین افتد ذاتِ ناپاک او مجمع فساد و مکر و منبع فجر و غدر باشد» (منشی، ۱۳۸۹، ۱۷۴) که در پاسخ، دمنه نیز با استدلالی شیوا بیان می‌دارد:

اگر من این کار که می‌گویند بکرده‌ام، نعوذ بالله این علامات مرا بر این داشته باشد و چون دفع آن در امکان نیاید نشاید که به عقوبت آن مأخوذ گردم که آن‌ها با من برابر آفریده شده‌اند و چون از آن احتراز نتوان کرد حکم بدان چگونه واقع گردد (همان، ۱۷۵).

در این بخش از داستان، یکی از حاضران در مقام اثبات وقوع بزه از ناحیه دمنه (آتش افروزی بین شیر و شنزبه) به مشخصات جسمانی دمنه اشاره می‌کند و این سخن خویش را به علما منسوب می‌دارد. به دیگر سخن، فرد حاضر با نگاه و رویکردی همانند لمبروزو بر این عقیده است که ناهنجاری‌های جسمانی و مشخصاتی همانند عیوب چشم دلیل بر بزه‌کار بودن دمنه است و در سوی دیگر، دمنه نیز با ذکر استدلال به این سخن او پاسخ می‌دهد. اندیشمندان پس از لمبروزو و مخالفان نظریه جبر ژنتیکی در مقام رد این نظریه معتقدند که «اگر رفتار انسانی نتیجه اندام‌های ذهن باشد، در آن صورت سرنوشت مردم در دستان کالبدشناسی و نیز بیولوژی آن‌ها خواهد بود. این دیدگاه از سوی معلمان، موعظه‌گران، قضات و دیگر پیشوایان که افکار عمومی را تحت تأثیر قرار می‌دادند، رد شد و مورد اختلاف قرار گرفت؛ زیرا این دیدگاه با یکی از ارجمندترین ایده‌هایشان؛ یعنی این ایده که انسان‌ها صاحب رفتار خودشانند و می‌توانند آنچه را اراده می‌کنند انجام دهند، در تعارض بود» (ولد، برنارد، و اسنپیس، ۱۳۸۰، ۶۶).

نمونه (۲). از زمان گوژپشت تتردم اثر ویکتور هوگو: انسان‌شناسی جنایی

«- خواهرجان این چیه؟»

- با این بچه‌هایی که درست می‌کنند خدا آخر و عاقبت‌مان را بخیر کند.

- مگر این آدمیزاد است؟ به نظر من نگاه کردن به چنین هیولایی گناه دارد.

- نه خیر آدمیزاد نیست.

- میمون عجیب‌الخلقه‌ای است... موجودی که در جایگاه کودکان سر راهی گذاشته بودند

نوزاد نبود بلکه توده گوشت و استخوانی بود که درون کیسه‌ای قرار گرفته فقط سرش، سری بزرگ

با موهای زبر و انبوه خرمایی‌رنگ از آن بیرون بود. یک چشم وی کور و دهانش فراخ بود.

دندان‌هایش گرازی‌شکل بود» (هوگو، ۱۳۹۶، ۱۴۵).

در این بخش از رمان نیز ویکتور هوکو، خودآگاه یا ناخودآگاه، از زبان اشخاص داستان، عقاید و مطالبی را بیان می‌دارد که دقیقاً با نظریات لمبروزو همسوست. نشانه‌ها و اشاراتی همانند میمون عجیب‌الخلقه، چشم ناقص، سر بزرگ، دندان‌های نامتقارن، همگی بعدها در نظریه جبر ژنتیکی لمبروزو نمود و بروز یافته است.

نمونه (۳). از کتاب/ایلیاد: انسان‌شناسی جنایی

در این کتاب در توصیف ترسیس^۱ شریر آمده است:

یک چشمش سوسو می‌زد، یک پایش چلاق بود. شانه‌های چون کوهش تا وسط سینه‌اش کشیده شده بود و موهایی که پشت از شکل افتاده‌اش را می‌پوشاند (هومر، ۱۳۷۰، ۵۷).

اکنون درمی‌یابیم چگونه نظرات اندیشمندانی همانند لمبروزو، سال‌ها پیش از او در متن‌های ادبی ایران و جهان نمود داشته است و درحقیقت خالقان این آثار مدت‌ها پیش از اندیشمندان حقوقی، خودآگاه یا ناخودآگاه به چنین موضوعی پرداخته‌اند.

۳-۲-۳. متن‌های ادبی و استفاده بهینه از دانش حقوق و جرم‌شناسی از ظرفیت‌های بیانی در جهت انتقال مفاهیم پیچیده جهان

یکی دیگر از کارکردهای مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق، بهره‌برداری از قابلیت‌های هر دو رشته در انتقال مفاهیم ناملموس و غامض است چرا که «از دیرباز یکی از معضلات تولید و توزیع علم، ظرفیت‌های بیانی بوده است. به همین دلیل، بسیار اتفاق افتاده است که مضامین عالی و پیچیده متفکرانی نظیر کانت، در راه انتقال مشکل پیدا کرده است» (برلین، ۱۳۷۱، ۴۸). به ذکر چند نمونه در این خصوص خواهیم پرداخت:

نمونه (۱). از رمان روزگار سیاه: بررسی مفهوم حالت خطرناک گاروفالو

رافائل گاروفالو^۲ (۱۸۵۱-۱۹۱۴) از بنیان‌گذاران دانش جرم‌شناسی محسوب می‌شود.

سهم و دستاورد بسیار مهم گاروفالو در جرم‌شناسی، تدوین و تعریف مفهوم حالت خطرناک است. حالت خطرناک مشتمل بر دو رکن است که مستقل از یکدیگر در

۱. ترسیس در اسطوره‌های یونان، سربازی یونانی در جنگ تروا بود. مردی زشت‌رو و کچل بود که پایش می‌لنگید و زبانی تلخ داشت. آخیلس را به دلیل عشق ورزیدن به جسد ملکه آمازون‌ها که خود آخیلس کشته بود، مسخره کرد و آخیلس او را کشت.

2. Raffaele Garofalo

نوسان‌اند: خطرناک بودن یعنی درجهٔ استعداد جنایی یا مجرمانه از یک سو و درجهٔ سازگاری مجرم با زندگی اجتماعی از سوی دیگر. گاروفالو با ابداع مفهوم حالت خطرناک راه را برای جرم‌شناسی بالینی باز کرد. از این نظر، گاروفالو بر ضرورت شناختن زندگی مجرم، خانواده، تربیت، اشتغال و روابط وی اصرار ورزیده است. به عبارت دیگر، به عقیدهٔ او باید به نوعی تحقیقات اجتماعی پیرامون مجرم دست زد (وایت، ۱۳۸۹، ۳۱۳).

در تشریح دقیق‌تر حالت خطرناک می‌توان بیان داشت که «استعمال این لفظ بدین معنی نیست که توقع رفتارهای غیرعادی و غیرمتعارف چشمگیر از بزه‌کار داشته باشیم بلکه بیشتر بدین مفهوم است که رفتارهای مجرم دلالت بر نوعی گرایش به ارتکاب اعمال ضد اجتماعی دارد» (نوربها، ۱۳۷۷، ۲۱).

رمان روزگار سیاه، اثر عباس خلیلی، یکی از نخستین رمان‌های اجتماعی ایران، سرنوشت دختری به نام عفت است که در خانواده‌ای مرفه به دنیا آمده و رشد و نمو یافته است. اما در جامعهٔ سنتی آن روز و در سنین نوجوانی با فردی آشنا می‌شود که به روابط خارج از عرف منجر می‌شود. باین همه، بعد از اطلاع خانواده و اجبار و اکراه ایشان، به ازدواجی ناخواسته تن در می‌دهد که فرجام این امر در نهایت به جدایی و اختلاف و نهایتاً به روسپی‌گری عفت منجر می‌شود.

در مشاهدهٔ سیر وقایع رمان درمی‌یابیم که عفت از جهت دیدار با معشوقهٔ خود دست به اقداماتی می‌زند که در آینده، تباهی او را به دنبال دارد. او به خاطر محبوبش به دفعات در کلاس و درس و مدرسه حاضر نمی‌شود. همچنین با هماهنگی کنیز خود و بدون اطلاع مادر و به‌رغم تأکید فراوان او، مبادرت به ولگردی در لاله‌زار آن زمان می‌نماید و برای آشکارنشدن روابط خود به خدمهٔ منزل رشوه می‌دهد تا ایشان مطلبی را در این خصوص به اطلاع والدین او نرسانند.

از منظر دانش جرم‌شناسی «عدم مراقبت در معاشرت و رفتار اطفال و جوانان در محیط تحصیلی، در فاصلهٔ بین خانه و مدرسه غالباً منجر به غیبت آنان از محیط تحصیلی می‌شود و آن دسته از دانش‌آموزانی که غیبت مکرر داشته و سر کلاس درس مرتب حاضر نمی‌شوند، حالت خطرناک داشته و در مظان انحرافات و ارتکاب جرائم قرار می‌گیرند»

(دانش، ۱۳۸۱، ۳۱۷). همچنین جرم‌شناسان معتقدند «در صورتی که دانش‌آموزی نسبت به محیط آموزشی خود بی‌علاقه گردد ممکن است به دنبال دوستانی بگردد که مانند خود او فکر می‌کنند و با ترک مدرسه و فرارهای پی‌درپی به ولگردی و سرپیچی از نظم و مقررات عادت کنند. با توجه به اینکه ولگردی، حالت خطرناک و سرچشمه رفتارهای بزهکارانه به‌ویژه دزدی و روسپی‌گری است، در نتیجه فرار از مدرسه تخلف شناخته‌شده‌ای تلقی می‌شود» (معظمی، ۱۳۸۸، ۲۴۸).

نمونه (۲). از رمان روزگار سیاه: براساس نظر گاروفالو

عصر همان روز وقتی که خادم مرا در مدرسه سپرد و رفت فوراً از آنجا برگشته برحسب اشاره که ما بین من و محبوب من شده بود طول و عرض خیابان قوام‌السلطنه را در نور دیده تا از دور با معشوق روح‌گداز تصادف کردم (خلیلی، ۱۳۱۵، ۶۳). ... بالاخره با کمال گرفتگی رخ از مادر تابانیده باتفاق خارج شدیم مخصوصاً به لاله‌زار رفتیم، خادم گفت: خانم مادر شما فرموده‌اند که به خیابان لاله‌زار نروید. من مسئول می‌شوم. پاسخ دادم: فوضولی موقوف! مگر من بچه هفت‌ساله نادان هستم که تو مرا تربیت کنی؟ (همان، ۶۷). ... چون به رشوه‌دادن عادت کرده بودم خادم را رام نموده به طوری که در بعضی احيان و در حضور او مغالزه و معاشقه می‌کردیم... (همان، ۶۹).

با بررسی این موضوع به‌نحو عینی و ملموس می‌توان مفهوم حالت خطرناک را دریافت «هرچند که شکاف‌های خانوادگی معلول عوامل کلان اجتماعی است، لکن شکاف در درون خانواده دقیقاً بر مناسبات افراد خانواده تمرکز می‌کند و روابط و نسبت‌های یک‌یک آن‌ها را نشان می‌دهد، مثلاً ترک خانواده، عصیان و نافرمانی در برابر والدین، کاهش اقتدار پدرانه و نبود تخاطب و هم‌سخنی همگی از عواملی‌اند که انسجام نسلی خانواده را تضعیف می‌کند» (یوسفی‌مقدم و ذکایی، ۱۳۹۶، ۷۴) و از آنجا که این مطلب در یک مطالعه و پژوهش بر روی یک رمان بررسی گردیده است تا مدت‌ها مخاطب چنین پژوهش‌هایی به‌صورت کاربردی این مفهوم را درخواهند یافت.

نمونه (۳): از رمان *تهران مخوف*: بررسی مفهوم یادگیری و تقلید گابریل تارد در ارتکاب جرائم گابریل تارد^۱ (۱۸۳۲-۱۹۰۵)، قاضی فرانسوی، که ریاست اداره آمار کیفری و وزارت دادگستری فرانسه را برعهده داشت، عقیده داشت که «رفتار و اعمال هر فرد در جامعه،

1. Gabriel Tard

ناشی از تقلید است افراد با تقلید از عادات و رفتار دیگران، روابط اجتماعی خود را برقرار می‌نمایند» (دانش، ۱۳۸۱، ۲۸). به عبارت دقیق‌تر او بر این باور است که «افراد از نظر روانی با یکدیگر در ارتباط قرار می‌گیرند و روابط فردی ایجاد شده بین آن‌ها بر پایه تقلید از یکدیگر است» (نوربها، ۱۳۷۷، ۱۷۱).

با مطالعه رمان تهران مخوف اثر مرتضی مشفق کاظمی، یکی از نخستین رمان‌های اجتماعی ایران، موارد بسیاری را مشاهده می‌کنیم که افراد با تقلید از یکدیگر، روابط اجتماعی خود را تنظیم و تعریف می‌نمایند. این رمان قصه عشق دو جوان به نام فرخ و مهین است و با وجود عناصر ضد قهرمان و انسان‌های پلیدی همانند ف... السلطنه به عنوان پدر مهین که ثروت خود را از طریق نامشروع به دست آورده است. شاهزاده ک... به عنوان شریک اقتصادی و کسی که در پی تصاحب ثروت پدر مهین از طریق ازدواج مهین با فرزند نابه‌کارش به نام شاهزاده سیاووش میرزا است و دیگرانی مانند علی اشرف‌خان و علیرضاخان، در نهایت این عشق، فرجام خوشایندی ندارد و به مرگ مهین منجر می‌شود. با این توصیف، در فضای رمان مشاهده می‌کنیم که چگونه افراد با ملاحظه کردار و رفتار دیگران و الگوگرفتن از ایشان مناسبات اجتماعی خود را برقرار می‌نمایند. برای مثال، محمدتقی، خادم شاهزاده سیاووش میرزا، که شاهد است چگونه شاهزاده، ثروت پدر را خرج عیاشی و زن‌بارگی و... می‌کند. با الگوبرداری و تقلید از رفتار شاهزاده عیناً درصدد فریبکاری ارباب خود برآمده و با طرح شگردهایی از خالی کردن جیب ارباب خود دریغ نمی‌ورزد. او حتی در مواقعی که شاهزاده را به مکان‌های فسق و فجور می‌برد، خود نیز به تقلید از شاهزاده، یکی دیگر از زنان آن سراها را اختیار می‌کند. به این بخش از رمان که گفت‌وگوی محمدتقی با ناهیدخانم (صاحب خانه فسق) است، توجه کنیم:

- تعارف را کنار بگذاریم، آنچه باید بدهند بفرمایید چیست؟

ناهیدخانم فکر کرد، گفت: با خرج شام و مشروب پانزده تومان مرحمت کنند.

محمدتقی ابرو درهم کشید: پانزده تومان که خیلی زیاد است، من ده تومان برای شما درست خواهم کرد، ولی البته از آقا چیزی اضافه برای خودم خواهم گرفت، اما شما نباید حرفی بزنید... محمدتقی به اتاق برگشت به آقای جوان خود خبر داد که معامله را به پانزده تومان برای امشب

تمام کرده... محمدتقی به وعده اینکه مکرر، حضرت والا را آنجا خواهد آورد، ناهیدخانم را راضی کرده بود اختر چاق را که مطابق ذوق و سلیقه اش بود آن شب به او واگذارد (مشفق کاظمی، ۱۳۹۴، ۸۳).

۳-۲-۴. متن های ادبی و زمینه سازی برای انتقادپذیری و ترویج همدلی در زندگی اجتماعی

ادبیات، به ویژه، ادبیات تعلیمی، کارکردهای گوناگونی دارد و نیازهای حیاتی فرهنگ ها و خرده فرهنگ ها را در اعصار گوناگون تأمین می کرده است. یکی از بسامدهای این موضوع، زمینه سازی برای تحمل پذیری در زندگی اجتماعی، انتقادپذیری و ترویج همدلی در میان انسان هاست. در نگاهی کلی، شاید این گونه به نظر برسد که حقوق یعنی قوانین و مقررات خشک، یعنی ضابطه ها که می باید به آن عمل کرد تا جامعه از خبط و خطا مصون بماند و فرشته عدالت پر و بال خویش را بر همگان بگستراند. ادبیات نیز شاید در نگاه نخست از دید عموم، بیان احساس و عاطفه است که موجب صیقل روح می شود. اما در یک پژوهش میان رشته ای ادبیات و حقوق، محقق می تواند با تطبیق این دو مقوله و یاری جستن از ظرفیت های پیدا و پنهان ادبیات در علم حقوق به این نتیجه دست یابد که قطعاً ادبیات آن هم با آن غنای فرهنگی خود می تواند به یاری قانون گذار، مجالس قانون گذاری، دادرسان، وکلا و تمامی کسانی که روزانه با قانون و مقررات سروکار دارند، برخیزد.

نمونه (۱). ذکر یک داستان واقعی: ترویج همدلی در میان انسان ها

این نمونه، ماجرای است که به عنوان وکیل رسمی دادگستری (نویسنده اول این مقاله) در شهرستانی در خراسان رضوی با آن روبه رو شدم: تا پیش از اصلاحیه جدید قانون مبارزه با مواد مخدر و براساس بند ششم از ماده هشت آن قانون، حمل بیش از سی گرم هروئین و سایر مشتقات مشابه آن از قبیل کوکائین مجازات اعدام را در پی می داشت. از سوی دیگر، در تبصره یک از همان ماده آمده بود که در صورتی که متهم برای بار اول، مرتکب این جرم شده باشد و میزان مواد نیز کمتر از یک صد گرم باشد، با جمع شروطی دادگاه می توانست مجازات او را به حبس ابد تبدیل کند. سال ها پیش و در همان ایام، وکالت تسخیری جوانی را از بابت حمل هفتاد گرم هروئین برعهده گرفتم. جرم واقع شده بود، منتها مشاهده اوضاع و احوال موکل و وضعیت فلاکت بار او و احراز توبه و تغییر در سبک زندگی و نحوه کردار

او در زندان، برایم مسجل نمود که انسانی دیگر متولد شده است و می‌تواند مجدداً به آغوش جامعه بازگردد. در آخرین جلسه رسیدگی به اتهام او از داشته‌های حقوقی خود هر آنچه در توان داشتم به کار بستم. لکن قاضی پرونده به نظر می‌رسید درصدد صدور حکم قانونی اعدام بود. در پایان جلسه و قبل از خروج از دادگاه، ناگهان به یاد حکمت شماره ۵۰ از باب هشتم گلستان سعدی افتادم. به نزد قاضی برگشتم و خطاب به ایشان گفتم:

در کشتن بندیان تأمل اولی‌تر است. به حکم آنکه اختیار باقی است؛ توان کشت و توان بخشید و گر بی‌تأمل کشته شوند محتمل است که مصلحتی فوت شود که تدارک مثل آن ممتنع باشد.

نیک سهل است زنده بی‌جان کرد/ کشته را باز زنده نتوان کرد

شرط عقل است صبر تیرانداز/ که چورفت از کمان ناید باز (سعدی، ۱۳۸۱، ۱۶۶).

دو روز بعد مرا فراخواندند و بیان داشتند که تصمیم به صدور حکم قانونی اعدام داشته‌اند لکن دادگاه، آنقدر تحت تأثیر این گفته سعدی در گلستان قرار گرفته بود که مجازات موکل مرا به حبس ابد تقلیل داده بودند. هم اکنون آن متهم پس از برخورداری از عفو، بار دیگر به آغوش جامعه بازگشته و خانواده‌ای نیز تشکیل داده است.

۳-۲-۵. بررسی مطالعه پدیده‌ها و معضلات مشترک در قلمرو دو رشته ادبیات و حقوق

امروزه در دانش حقوق، با رویکردی علمی به واکاوی پدیده جرم و بزهکاری می‌نگرند و در این راه، از تمامی ابزارهای موجود برای نیل به اهداف خود بهره می‌برند. وقوع بزه و بزهکاری به منزله وجود نقصی در نظام اجتماعی و فرهنگی جوامع است و همه ارکانی که در حفظ این نظام دخیل‌اند باید همپای جرم‌شناسان و حقوق‌دانان و معلمان اجتماعی، نقش خود را برای ارتقا و بهبود فرهنگ انسانی و اجتماعی به کار ببندند. در این میان، «جامعه در کنش‌های مجرمانه بزهکاران نقش بسیار دارد. جامعه باید از خواب سنگین و طولانی خود بیدار شود و کوشش کند که زمینه‌های ارتکاب جرم را محدود یا نابود سازد، اشکالات و خلل‌های خود را بشناسد و موقعیتی مناسب در اختیار بزهکار بگذارد تا او رانده و خسته از جامعه‌ای که به او پشت می‌کند، تحقیقش می‌نماید و آزارش می‌دهد، مقاومتش درهم نشکند، ناامید نشود و به دنیای تاریکی‌ها بازنگردد» (نوربها، ۱۳۷۷، ۲۲۲).

از این رو، نقش نویسندگان و تولیدکنندگان محتواهای فرهنگی اهمیت بسیار دارد. «شعر، قصه، موسیقی، سینما و تئاتر هر یک می‌تواند به سهم خود مستقیم یا غیرمستقیم در تفکر افراد و گسترش یا تمدید آن اثر گذارند، به ایجاد جرم جهت دهند و یا عامل پیش‌گیرنده از بزه باشند» (همان، ۱۹۹).

به فضای رمان‌های روزگار سیاه اثر عباس خلیلی و سنگ صبور اثر صادق چوبک بنگرید. نویسندگان در این دورمان، جامعه‌ای را ترسیم می‌کنند که در برخورداری مردم از امکانات رفاهی و اقتصادی و نیز بهره‌مندی از تعالیم اجتماعی و فرهنگی تعارض وجود دارد و در بیانی آشکار و نهان این نکته را رهنمون می‌سازند که علل وقوع بسیاری از بزهکاری‌ها عدم برخورداری مردم از عدالت اجتماعی و اقتصادی است.

همچنین، به‌طور موردی اگر بخواهیم نمونه‌ای دیگر ارائه کنیم که طی آن اثرگذاری و تأثیر ادبیات در بیان معضلات حقوقی و کاستی‌های قانونی را مشاهده کنیم، می‌توان به مسئله حقوق کار کودک اشاره کرد که از جمله مسائل مهم اجتماعی است که در کانون توجه ادیبان قرار دارد. برخی از نویسندگان نامدار جهان، با تأکید بر حقوق فراموش‌شده کودکان در آثار خود، در تدوین قوانین مناسب تأثیر زیادی داشته‌اند. چارلز دیکنز در دو اثر معروف خود، اولیور تویست و دیوید کاپرفیلد، نابسامانی‌های کودکان کار را در انگلستان آن زمان به تصویر کشید و در تدوین قوانین مناسب که حافظ حقوق کودکان بود، تأثیر گذاشت. این موضوع در ایران نیز مورد توجه بعضی از نویسندگان حوزه ادبیات کودک قرار گرفته است؛ نویسندگانی مانند هوشنگ مرادی کرمانی، محمود دولت‌آبادی، احمد محمود و محمدرضا یوسفی موضوع حقوق کار را دست‌مایه برخی از داستان‌های خود قرار داده‌اند. برای نمونه، می‌توان به داستان بچه‌های قالیباف‌خانه اثر هوشنگ مرادی کرمانی اشاره کرد که «روایت کودکانی است که به دلیل وضعیت نابسامان اجتماعی و فقر خانواده، مجبور به کارکردن در قالیباف‌خانه با شرایط ظالمانه می‌شوند... نویسنده در این داستان تصویع حقوق کودکان کار را تبیین کرده است. تصویری که نویسنده از قالیباف‌خانه ارائه می‌دهد واقعیتی است از کارگاه‌های قالیبافی، که در آن اطفال به‌ویژه دختران زیر دوازده سال به صورتی گسترده به کار گرفته می‌شوند» (کیانی، جهانگیری و حسن‌شاهی، ۱۳۹۶، ۹۵). از این منظر نیز روشن

می‌شود ادبیات و حقوق می‌توانند با تعامل، به مطالعه پدیده‌های مشترک در مرزهای دو رشته بپردازند و از رهگذر این‌گونه مطالعات به اثرگذاری بیشتر دست یابند. از سوی دیگر «حقوق نیز بر جامعه و تغییرات اجتماعی تأثیرگذار است، این تأثیرگذاری نه تنها از طریق قضاوت‌های موردی و خاص رخ می‌دهد، بلکه نظام حقوقی، این کار را از طریق کمک به آفرینش فرهنگ سیاسی و... در جامعه انجام می‌دهد» (دانشور، ۱۳۹۵، ۲۵).

سفر به قلمروهای جدید پژوهشی در دو حوزه ادبیات و حقوق: با کمک پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، پژوهشگر رشته ادبیات یا حقوق می‌تواند خود را از دایره تکرار و درج‌زدگی رها کرده و به قلمروهای جدید علمی سفر کند. امروزه برای بسیاری از دانشجویان و محققان رشته ادبیات و حقوق، پیدا کردن موضوعی بکر و بدیع که سابقاً تحقیقات مفصلی در خصوص آن صورت نگرفته باشد، سخت و مشکل است و با چنین رویکردی می‌توان به مطالعاتی هیجان‌انگیز، بکر، کاربردی و فراگیر پرداخت.

فراهم کردن زمینه‌های هم‌اندیشی سایر رشته‌های هم‌جوار با ادبیات و حقوق و به تبع آن صرفه‌جویی در زمان و هزینه‌های پژوهشی: به یاری مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق و ارائه دستاوردهای آن به مجامع علمی، زمینه هم‌اندیشی، تعامل و همکاری سایر رشته‌های مرتبط با علوم انسانی نیز فراهم می‌شود و این تابوشکنی در گسست مرزها و رفتن به حوزه‌های جدید مطالعاتی به باروری دانش بشری کمک خواهد کرد. برای مثال، پژوهشگری که با دید بین‌رشته‌ای و از منظر دانش حقوق، خصوصاً حقوق کیفری به بررسی رمان سنگ صبور صادق چوبک یا روزگار سیاه عباس خلیلی می‌پردازد، درمی‌یابد که یکی از دلایل فروافتادن گوهر در رمان سنگ صبور به دره تاریک روسپی‌گری، همانا بیرون‌رانده شدن از منزل شوهر و فقر و بیکاری است. درحقیقت «مسائلی همانند داشتن یک شوهر ایدئال، کار مناسب بیرون از منزل و زندگی در مناطق فقرنشین سبب بروز مشکلات و به تبع آن بزهکاری می‌گردد» (نافین^۱، ۱۹۸۱، ۱۶). با این رویکرد، یک محقق علوم اجتماعی نیز پس از ملاحظه نتایج چنین تحقیقی می‌تواند به بررسی نقش خرده‌فرهنگ‌هایی همانند خانواده که یک مای کوچک اجتماعی را تشکیل می‌دهد و اثرات

بود و نبود آن در اجتماعی شدن افراد یا هنجارگریزی و هنجارستیزی آن‌ها در متن‌های ادبی، به‌خصوص آثار داستانی، پردازد و نتیجه تحقیقات خود را مجدداً در اختیار همگان قرار دهد. گوهر یکی از شخصیت‌های نگون‌بخت رمان سنگ صبور که به‌اجبار مادر و در نوجوانی به‌عنوان همسر چهارم حاج اسماعیل روانه منزل او می‌گردد، تا زمانی که در کانون خانواده قرار دارد، به‌رغم همهٔ حمله‌ها و فشارهای وارده از ناحیهٔ دیگر زنان حاج اسماعیل، از امنیت خاطر و بهره‌مندی اقتصادی برخوردار است. لکن زمانی که در اثر جهل و خرافات جامعهٔ خواب‌زدهٔ عصر خویش و تهمت‌ها و افتراها از کانون خرده فرهنگی مانند خانواده، آن هم با همهٔ کاستی‌ها و نواقص خود رانده می‌شود، لاجرم برای معیشت و تأمین هزینه‌های زندگی خود و فرزندش تن به روسپی‌گری می‌دهد.

همچنین یک روان‌شناس که براساس دستاوردها و نتایج حیطهٔ تخصصی خود به بررسی رمان روزگار سیاه می‌پردازد، در بررسی علل لغزش و انحراف عفت (شخصیت اصلی زن رمان) از منظر دانش روان‌شناسی، می‌تواند به بررسی حالات جسمانی و روانی خاص دوران نوجوانی و آستانهٔ بلوغ و مخاطرات این برههٔ زمانی و انطباق آن بر سرنوشت اشخاص حاضر در رمان پردازد چراکه بر اساس نتایج این دانش «نوجوان از یک‌سو محصور در وابستگی‌های دوران کودکی است و از سوی دیگر، گرفتار عدم توانایی‌های لازم برای حل مشکلات پیچیدهٔ زندگی است و این تزلزل فکری و روانی حالت پریشانی و ابهام را در او به وجود می‌آورد و آرامش روحی او را برهم می‌زند» (منصور، ۱۳۶۲، ۶۶). همچنین با ورود در این مقطع حساس سنی «رؤیا و خیال‌پردازی توسعه می‌یابد و جوان خود را مدام به یک چیز مبهم و مجهول دل‌بسته و فریفته احساس می‌کند و در اماکن عمومی در بین تودهٔ جمعیت در پی آن می‌گردد و منحرفین با استفاده از این ضعف جوانان و آشنایی به روحیهٔ آنان به عنوان اینکه با آنان دارای احساس مشترک هستند... با نهایت زرنگی ایشان را به دام می‌افکنند» (دانش، ۱۳۸۱، ۳۰۳).

نمونهٔ (۲). از رمان روزگار سیاه

جوان بودم و به سن شانزده ساله، یعنی در بحبوحهٔ شباب، در گرداب جوانی، در خمار عشق، یعنی در ره سیل هوای نفس بودم. تمام مقدمات و اسباب لغزش در لوح خاطر تاریک من نقش شده ولی هیچ یاد ندارم که چگونه افتادم؟ (خلیلی، ۱۳۱۵، ۵۳).

روزی، هنگامی که من از چهارراه حسن آباد به طرف مدرسه عبور می نمودم، در حال ازدحام... مرکبی از پشت سر من گذر کرد... جوی آبی بود که می خواستم خود را از آن پرت کنم... در حال جزع و فزع و لغزش... چشم را باز کرده ناگاه جوانی خوش منظر به سن هجده ساله... مشاهده کردم... همان نگه و همان بدبختی (همان، ۵۴).

آن تبسم شیرین از آن لب عقیق گون آن جوان هجده ساله کار خود را در قلب رقیق من کرد. قلب یک دختر پاک سرشت، دل یک دوشیزهٔ ظریف به چه اندازه نازک و سریع التأثير است. قلب دختر شانزده ساله را به چه تشبیه کنم؟ جز اینکه بگویم جام بلوری است که اگر بشکند، جبران ندارد (همان، ۵۷).

چهار حوزهٔ ادبیات، حقوق، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی می‌توانند در یک پژوهش مشترک با دراختیار گذاشتن هریک از اطلاعات و راه‌حل‌های تخصصی رشتهٔ خود و بهره‌بردن از نتایج تحقیقات سایر رشته‌ها بر غنای دانش و رشتهٔ تخصصی خود بیفزایند و عملاً در وقت و هزینه صرفه‌جویی کنند.

۳-۳. موانع مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق

۳-۳-۱. تعصبات رشته‌ای

با اینکه بیشتر اندیشمندان علوم انسانی مدعی بی‌طرفی علمی هستند اما نمی‌توان تعصب رشته‌ای را در کلیهٔ مراحل مرتبط با فرایند تحقیق نادیده گرفت. چراکه در یک بازهٔ طولانی با یافته‌ها و نتایج رشتهٔ تخصصی خود خو گرفته‌اند و اینک خروج از این قالب‌ها و کنار گذاشتن تعصب رشته‌ای سخت و مشکل خواهد بود. در واقع «به نظر بعضی‌ها، نباید نظام‌ها را با هم مخلوط کرد: حقوق برای خود چیزی است و ادبیات چیز دیگر. این دو نه از یک نوع‌اند، نه قلمرو و نه حتی اساس آن دو یکی است. حقوق‌دانی که در ادبیات به جست‌وجو می‌پردازد تا ببیند حقوق در آن چه جایگاهی دارد، از نظر این گروه، یک آماتور به شمار می‌آید. ادبیات جهان پهناوری است که کار هر کس نیست در آن تاخت‌وتاز کند» (مالوری، ۱۳۸۱، ۹).

۳-۲-۳. اصطلاحات تخصصی

زبان دیگر مانع اساسی در این راه است؛ بدین مضمون که رشته ادبیات و حقوق هر یک دارای اصطلاحات فنی خاص خود هستند و بر اساس همان‌ها، یافته‌های تحقیق را به مجامع علمی ارائه می‌دهند. حال در یک فرایند بین‌رشته‌ای اتخاذ الفاظ و زبانی که برای همگان قابل فهم باشد و منجر به آگاهی از نتایج پژوهش شود امری حساس خواهد بود. از این رو، توجه ویژه به مقوله زبان بسیار حائز اهمیت است چرا که «هر زبان به عنوان آینه‌ای تمام‌نما از فرهنگ یک جامعه، از این قابلیت برخوردار است که می‌تواند تصویری واقع‌بینانه از نظام‌ها و باورهای فکری و فرهنگی یک جامعه به دست دهد» (پیش‌قدم و دیگران، ۱۳۹۹، ۱۲۶).

۳-۳-۳. عدم حمایت مالی سازمان‌ها و سایر کنشگران

عدم شناخت کافی از این گونه مطالعات و افتادن در قالب تکراری تخصص‌گرایی و ترس و واهمه از هدررفت سرمایه‌ها و انرژی، به‌طور سنتی تمایلات به سمت مطالعات تخصصی همان رشته خواهد بود. برای مثال، پژوهشگری که به مطالعه‌ای بینارشته‌ای بین ادبیات و حقوق پرداخته است اگر بخواهد نتیجه پژوهش خود را به یکی از مجلات ارائه دهد طبعاً اولین و اصلی‌ترین مشکل انتخاب مجله‌ای خواهد بود که با دید باز و گذر از دیواربست‌های سنتی به موضوع بنگرد و حاضر به پذیرش آن باشد.

۳-۳-۴. عدم رعایت پیش‌نیازها و تهیه و تدوین برنامه‌های مناسب

از دیگر موانع مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق و به‌طور کلی هر یک از علوم انسانی می‌توان به عدم رعایت پیش‌نیازها و تدوین برنامه‌های مناسب اشاره کرد. با این توضیح که حداقل می‌بایست در مقطع کارشناسی با گنجانیدن یک یا دو واحد درسی با عنوان مطالعات میان‌رشته‌ای، به فکر دانشجویان جهت داد و ایشان را با این موضوعات آشنا کرد. جدای از این امر، در یک مطالعه بینارشته‌ای، محقق می‌بایست در حد معمولی و منطقی با مبادی اولیه دو رشته آشنا باشد. می‌دانیم که یک دانشجوی حقوق تا حدی با مبادی ادبیات آشناست و حتی در دوران تحصیل دانشگاهی باز هم چند واحد ادبیات می‌گذراند؛ باین‌همه، می‌توان برای دانشجویان ادبیات نیز یک یا دو واحد درسی، مقدمه علم حقوق را

گنجانند. این امر جدای از اثرات اجتماعی آن باعث درک بهتر ایشان از این حوزه و آشنایی اولیه با این علم می‌شود. بدین‌سان می‌توان با در نظر گرفتن تمامی رشته‌های علوم انسانی و بازنگرایی کلی در دروس ارائه‌شده به سطحی منطقی از این امر دست یافت و این جسارت و تابوشکنی و نتایج برآمده از آن که البته خود می‌تواند موضوع تحقیق دیگری باشد، در طرح‌ریزی مناسبات اثرگذار باشد.

۴. نتیجه

موضوع مطالعات میان‌رشته‌ای، مسائل و پدیده‌های چندبعدی است. ابعادی که مطالعه و بررسی آن از ظرفیت محدود یک حوزه دانش بشری بیرون است. در نتیجه، شناخت جامع پدیده‌های چندبعدی جهان هستی، نیازمند گذر علمی از رشته‌گرایی و تخصص‌گرایی به میان‌رشته‌گرایی و هم‌اندیشی آنان است. آنچه اندیشمندان این حوزه در پی آن‌اند این است که تخصص‌ها را در کنار یکدیگر قرار دهند و از توان هم‌افزایی ناشی از این کار برای شناخت و بررسی جامع و هدفمند پدیده‌ها بهره‌گیرند.

با تحلیل تطبیقی مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات و حقوق با نگاهی نو، در برخی از آثار کلاسیک ادبیات فارسی همانند شاهنامه، کلیله و دمنه و گلستان از منظر علم حقوق و زوایا و چشم‌اندازهای جدید، درمی‌یابیم که این آثار را می‌توان از دیدگاه‌های متفاوت تحلیل کرد و همچنین در این تحلیل تطبیقی، می‌توان به بررسی برخی از آثار داستانی معاصر فارسی همانند روزگار سیاه و تهران مخوف در کنار شماری از آثار کلاسیک ادبیات جهان همانند گوزپشت نتردام و ایلید از زوایای دید حقوق، خاصه دانش جرم‌شناسی و انطباق دیدگاه‌ها و نظرات جرم‌شناسان در این باره پرداخت. نتیجه این امر، تحقق یکی از اهداف این مقاله در راستای بازنمایی آثار ادبی و جهانی ادبیات در آموزش کاربردی دانش حقوق و یاری‌جستن از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های هر دو رشته برای نیل به فهم فراگیر مفاهیم و آموزه‌های هر دو و گسست دیوارهای ترسیمی رشته‌ای و حل مشکلات و مسائل و معضلات اجتماعی است. تلفیق حقوق و ادبیات می‌تواند همدلی و نزدیکی احساسات در میان ابنای بشر، که یکی از وظایف ادبیات تعلیمی در طول تاریخ است، را سبب گردد. نویسندگان آثار ادبی که با

پرداختن دقیق به یک معضل یا مسئله حقوقی می‌توانند در درمان ناهنجاری‌های اجتماعی اثرگذار باشند، جایگاه درخوری دارند و این موضوع را به‌طور عینی فراروی مخاطبان پژوهش قرار دادیم.

توجه داشته باشیم که آینده پژوهشی رشته‌های ادبیات و حقوق، تنها مباحث نظری علم حقوق و ادبیات صرف نخواهد بود. بلکه آینده در اختیار محققانی است که مطالعاتی هدفمند و با قاعده به منظور حل یک مشکل و نه توصیف صرف آن ارائه دهند.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۸۲

دوره ۱۴، شماره ۲

بهار ۱۴۰۱

پیاپی ۵۴

منابع

- ابراهیمی، مرتضی (۱۳۹۳). بررسی ضرورت‌های مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه علوم انسانی. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۶(۲)، ۳۲-۹. doi: 10.7508/isih.2014.22.002.9-32
- بحرانی، مرتضی (۱۳۹۸). یک نظریه در باب میان‌رشتگی؛ مقدمه و گزارش از یک پژوهش. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۲(۱)، ۲۸-۱. doi: 10.22035/isih.2020.3738.3899.1-28
- برزگر، ابراهیم (۱۳۸۷). تاریخچه، چستی و فلسفه پیدایش علوم میان رشته‌ای. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱(۱)، ۵۶-۳۷. doi: 10.7508/isih.2009.01.003.37-56
- برزگر، ابراهیم و همکاران (۱۳۸۶). مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- برلین، آیزیا (۱۳۷۱). در جست‌وجوی آزادی: مصاحبه‌های رامین جهانگلو با آیزیا برلین (مترجم: خجسته کیا). تهران: گفتار.
- پرداد، ژان (۱۳۹۳). تاریخ اندیشه‌های کیفی (مترجم: علی حسین نجفی ابرند آبادی). تهران: سمت.
- پیش‌قدم، رضا؛ فیروزیان پوراصفهانی، آیلین؛ و فیروزیان پوراصفهانی، آیدا (۱۳۹۹). حاکمیت زبانهنگ شرم محوری یا گناه محوری در جامعه ایران؛ مورد مطالعه شهر مشهد. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۳(۳)، ۱۳۰-۹۵. doi: 10.22035/jicr.2020.2392.2854.95-130
- خلیلی، عباس (۱۳۱۵). روزگار سیاه. تهران: اقبال.
- خورشیدی، غلامحسین؛ پیشگاهی، شیوا (۱۳۹۱). پیش‌نیازها و موانع تحقق توسعه علوم انسانی میان‌رشته‌ای. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۴(۲)، ۱۵-۱. doi: 10.7508/isih.2012.14.001.1-15
- دانش، تاج‌زمان (۱۳۸۱). مجرم کیست، جرم‌شناسی چیست. تهران: کیهان.
- دانشور، فائزه (۱۳۹۵). بازخوانی رابطه حقوق و ایدئولوژی در پرتو مطالعات میان‌رشته‌ای. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۸(۴)، ۲۶-۱. doi: 10.22035/isih.2016.241.1-26
- رستمی، هادی؛ مولا بیگی، علی (۱۳۹۶). خوانش جرم‌شناسانه آثار سعدی با تأکید بر گلستان و بوستان. مجله دانشکده پیشگیری علوم قضایی، ۲۰(۲)، ۲۷-۱.
- رستمی، هادی؛ مولا بیگی، علی (۱۳۹۷). رمان سال‌های ابری در پرتو آموزه‌های جرم‌شناسی کودکان و نوجوانان. آموزه‌های حقوقی کیفی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۵(۱۶)، ۹۱-۱۲۰.
- سعدی، مصلح بن عبدالله (۱۳۸۷). کلیات سعدی: گلستان، بوستان، غزلیات، قصائد، قطعات و رسائل از روی قدیمی‌ترین نسخه‌های موجود/به اهتمام محمدعلی فروغی. تهران: زوار.

شاقول، یوسف؛ و عموزاده، محمد (۱۳۸۶). میان‌رشته‌ای‌ها: تعاریف و ضرورت‌ها. رهیافت، ۱۷(۴۰)، ۳۴-۲۵.

شاکری، عبدالرسول؛ فرهمند، مسعود (۱۴۰۰). نقد ادبی و مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران با نگاهی به کتاب نظریه و نقد ادبی: درسنامه‌ای میان‌رشته‌ای. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۳(۲)، ۸۹-۶۳
doi: 10.22035/isih.2021.367.۶۳

علوی مقدم، مهیار. (۱۳۹۷). ضرورت بازشناخت تفکر انتقادی به مثابه رویکردی میان‌رشته‌ای در حوزه علوم انسانی و نقد ادبی (ص ۱۶۹-۱۵۶). کنفرانس سالانه پژوهش در علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، تهران، ایران.

فراستخواه، مقصود (۱۳۹۰). میان‌رشته‌گرایی و ظهور علم جلودار سرحدی بررسی خاستگاه، ظرفیت‌ها و بایسته‌های میان‌رشته‌ای شدن. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۷(۱)، ۲۴-۱.
doi: 10.7508/isih.2012.13.001

فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۹۴). شاهنامه. مشهد: داریوش.

کیانی، حسین؛ جهانگیری، الناز؛ حسن‌شاهی، سعیده (۱۳۹۶). بررسی چگونگی توجه به حقوق کودک در داستان بچه‌های قالیبافخانه «با تأکید بر حقوق کاردر نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی». مطالعات ادبیات کودک، ۹۳-۱۱۶. ۹۳-۱۱۶
doi: 10.22099/jcls.2016.3760

گیدنز، آنتونی؛ بردسال، کارن (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی (مترجم: حسن چاوشیان). تهران: نی.

مالوری، فیلیپ (۱۳۸۱). ادبیات و حقوق (مترجم: مرتضی کلانتریان). تهران: آگاه.

محمودی، جواد (۱۳۹۰). جلوه‌های حقوقی کلیدر نوشته محمود دولت‌آبادی. تهران: میزان.

محمودی، جواد؛ آزادگان دهکردی، بهناز (۱۳۹۵). جلوه‌های حقوقی جای خالی سلوچ. تهران: میزان.

محمودی، مریم؛ عابدپور، محمود (۱۳۸۹). بازبینی داستان «شیر و گاو» در کتاب «کلیله و دمنه» از منظر حقوق کیفری. پژوهش‌های ادب عرفانی (گوهر گویا). ۴(۴)، ۱۵۶-۱۳۷.

مشفق کاظمی، مرتضی (۱۳۹۳). تهران مخوف. تهران: امید فردا.

معتمدی، اعظم؛ یمنی، محمد؛ خورسندی طاسکوه، علی؛ و عارفی، محبوبه (۱۳۹۷). سیر تحول گونه‌شناسی پژوهش میان‌رشته‌ای: مطالعه‌ای تاریخی-تبارشناسانه. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۱(۱)، ۱-۳۲
doi: 10.22035/isih.2019.2929.3266

معظمی، شهلا (۱۳۸۸). بزهکاری کودکان و نوجوانان. تهران: دادگستر.

منشی، ابوالمعانی نصرالله (۱۳۸۹). کلیله و دمنه. تهران: امیرکبیر.

منصور، محمود (۱۳۶۲). روان‌شناسی ژنتیک. تهران: رُز.

نجفی‌توانا، علی (۱۳۸۹). جرم‌شناسی. تهران: آموزش و سنجش.

نوربها، رضا (۱۳۷۷). زمینه جرم‌شناسی. تهران: گنج دانش.

هوگو، ویکتور (۱۳۹۶). گوزپشت نتردام (مترجم: جواد محبی). تهران: انتشارات خسرو و شیرین.

هومر. (۱۳۷۰). ایلیاد (مترجم: سعید نفیسی). تهران: علمی و فرهنگی.

وایت، راب؛ و فیونا، هینس (۱۳۸۱)، درآمدی بر جرم و جرم‌شناسی (مترجم: میر روح‌الله صدیق‌بطحایی اصل؛ چاپ اول). تهران: دادگستر.

ولد، جرج؛ برنارد، توماس؛ و اسنیس، جفری (۱۳۸۰). جرم‌شناسی نظری (مترجم: علی شجاعی). تهران: سمت.

یوسفی‌مقدم، شقایق؛ و ذکایی، محمدسعید (۱۳۹۶). بازنمایی مناسبات نسلی از منظر ادبیات داستانی پیش و پس از انقلاب اسلامی. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۰(۳)، ۷۸-۵۱. doi: 10.22631/jicr.2017.1490.2196

Naffine, N. (1987). *Female Crime: The Construction of Women in Criminology*. Sydney: Allen and Unwin.

O'Brien, M., & Yar, M. (2008). *Criminology: The Key Concepts* (1st ed.). London: Routledge.

Snipes, J. B., Bernard, T.J., & Gerould, A.L. (2016). *Volds theoretical Criminology* (7th ed.). UK: Oxford University Press.

